

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 136 2015

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2016 och för recensioner 1 september 2016. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–35–3

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2016

Den ”förvånansvärt obildade kråkan”

Om Lars Sunds roman Tre systrar och en berättare och läsaren

AV TOMI RIITAMAA

I dag pågår livaktig litteraturforskning utifrån transnationella, transkulturella och translingvistiska perspektiv. I takt med den ökande globaliseringen har nya teoribildningar växt fram och äldre komparativa grepp vitaliserats. Allt oftare fokuseras aspekter som transnationella litterära flöden, litterära kontakter och mottaganden över nations- och kulturgränser, liksom litterär flerspråkighet och komparativa läsningar av verk och författarskap från olika språk- och kulturområden.¹

I ett nordiskt perspektiv ter sig den finlandssvenska litteraturen, med dess breda beröringsytor över såväl nationsgränsen som språkgränsen, särskilt fruktbar att betrakta ur transnationella och translingvistiska perspektiv.²

Den sverigesvenska bokmarknaden utgör naturligtvis en attraktiv arena för många finlandssvenska författare. Frågan om den finlandssvenska litteraturens avsättningsmöjligheter i Sverige har också, som språkvårdaren Charlotta af Hällström-Reijonen visat, genomgående intagit en central position i det kulturella samtalet i Svenskfinland från slutet av 1800-talet fram till i dag.³ Den vikt som frågan tilldelats kan förklaras med att starka kulturella och språkliga band med Sverige ofta har setts som en ren överlevnadsfråga för det svenska i Finland och den finlandssvenska identitetskonstruktionen.⁴ Trots detta lyser forskning om hur finlandssvenska författare förhåller sig till den sverigesvenska marknaden, hur de litterära verken vänder sig till sverigesvenska läsare och hur den finlandssvenska litteraturen tas emot i Sverige, i princip med sin frånvaro.⁵

I den här artikeln skisserar jag inledningsvis en bild av den okunskap om det finlandssvenska som många finlandssvenskar upplever sig möta i Sverige. En av de flitigaste vittnesbärarna härvidlag är den sedan länge i Uppsala boende finlandssvenska författaren Lars Sund, som i ett antal inlägg har gett uttryck för detta. Jag visar hur Sund genom inläggen bland annat positionerar sig i förhållande till vad Charlotta af Hällström-Reijonen kallar ”det sverigesvenska förlagsargumentet” – uppfattningen att finlandismer och andra från sverigesvenskan avvikande drag bör undvikas i den finlandssvenska litteraturen för att den ska kunna accepteras i Sverige.⁶ Inläggen fungerar som paratexter, när jag visar hur Lars Sunds senaste roman *Tre systrar och en berättare* (2014) implicit tematiserar den sverigesvenska okunskapen om det finlandssvenska – men samtidigt också spefullt utmanar nitiska krigshistoriker och finlandssvenska

språkvårdare – genom upplysningar och information riktade till olika läsarkategorier.⁷ Här argumenterar jag med utgångspunkt hos Jonathan Culler, som i ”The Novel and the Nation” (2007) problematiserar vissa aspekter av Benedict Andersons syn på romanens funktion i formerandet av föreställda nationella gemenskaper. Anderson menar att romaner som skapar föreställningar av nationella gemenskaper gör det genom att tala till inhemska, nationella läsare, som kan känna sig omfattade av och delaktiga i den (nationella) gemenskapen med författaren och romankaraktärerna.⁸ Culler hävdar i stället att sådana romaner i första hand ofta riktar sig till en utomstående, transnationell läsare: ”someone who needs to be told how things are done there – a stranger even”.⁹ Även Culler har emellertid stött på kritik, för att han – likt Anderson – intar ett för snävt perspektiv i det att han bortser från att en roman ofta vänder sig till en inhemsk såväl som till en internationell publik.¹⁰ Min utgångspunkt här är att *Tre systrar och en berättare* i dess svenskspråkiga originalutgåva vänder sig till både finlandssvenska och sverigesvenska läsare, men riktar sig till läsargrupperna på delvis olika sätt. Med stöd i Julia Tidigs resonemang om läsarens förhållande till och förståelse av flerspråkig litteratur, argumenterar jag också för att översättningarna av och kommentarerna kring finlandismer i romanen inte enbart tjänar som begriplighetsverktyg för den sverigesvenska läsaren, utan att de kanske framför allt får betydelse i sättet på vilket de belyser och framhäver finlandismernas existensberättigande.¹¹

Vidare undersöker jag huruvida recensenter i finlandssvensk och sverigesvensk press uppfattar och uppmärksammar romanens sätt att vända sig till olika läsargrupper, samt hur de kommenterar romanens språkbruk med inslagen av dialektala uttryck, finlandismer och finska inskott. Recensenternas utsagor säger naturligtvis ingenting om läsarnas intryck i stort, men kan däremot ge en bild av exempelvis samtidens toleransnivå för avvikelser från sverigesvenskt språkbruk i den finlandssvenska litteraturen.¹²

Som Trygve Söderling emellertid har påpekat är det sannolikt de finskspråkiga läsarna som utgör romanens största publik.¹³ Denna viktiga läsarkategori faller detta till trots utanför den här undersökningens ramar. Ett beaktande av också den finska översättningen av romanen, de finskspråkiga läsarnas utgångspunkter och det finska pressmottagandet, skulle kräva att andra hänsyn och teoretiska förhållningssätt införlivades, och därmed resultera i en omfångsrikare studie.

Den sverigesvenska okunskapen om det finlandssvenska

I ett inlägg på sin bokblogg – passande nog under märkesåret 2009 – ondgör sig *Dagens Nyheters* litteraturkritiker Jonas Thente över den kritiska respons han uppfattar sig få från finländskt håll varje gång han skriver om finländsk litteratur. Han är inte heller ensam om att ha tröttnat, hävdar han: ”Jag har kolleger på åtskilliga kulturre-

daktioner som helst tackar nej till att recensera finländsk litteratur, och i synnerhet då svenskfinsk sådan. Eller finlandssvensk, för den som föredrar det ordet.”¹⁴ Thente förklarar också varför:

Därför att de obehagliga brev och mail man i allmänhet får efter att på något sätt ha berört Finland gör att det inte känns som att det är värt det.

Det räcker att man slinter på detta med huruvida det heter *svenskfinne*, *svenskfinländare*, *finlandssvensk*, *finländsk* eller *svensk* – så är man körd. Gör man inte det så finns det alltid något annat att få fan för.¹⁵

Thente raljerar friskt med identitetsbegreppen, och om syftet med inlägget var att reta upp finlandssvenska kulturskribenter lyckades han; som kulturvetaren Sven-Erik Klinkmann uttrycker det uppfattades blogginlägget ”som ytterst provocerande och obehagligt”, och ”flera framstående företrädare för dagens finlandssvenska kultur” gick i svaromål.¹⁶ Klinkmann frågar sig emellertid hur Thentes inlägg egentligen ska förstås:

Men kunde Thentes inlägg möjligen läsas som ett exempel på ironi, ett slags sarkastisk humor som är så subtil och listig att den ändå inte riktigt upptäcktes av kritikerna? Eller maskerade den semantiska förvirringen hos bloggaren Jonas Thente dennes bristande kunskaper om finlandssvenskarna och sverigefinnarna? Gällde okunskapen dessa gruppers litteratur eller handlade det ”helt enkelt” om en nonchalant attityd gentemot finlandssvenskarna respektive sverigefinnarna?¹⁷

Raljerandet förefaller bygga på en nonchalant inställning snarare än okunskap. Faktum är att Thente både tidigare och senare flera gånger skrivit om finlandssvensk litteratur, där han bland annat försvarat ett från sverigesvenskan avvikande finlandssvenskt språkbruk och motsatt sig språkliga ingrepp från sverigesvenska redaktörer.¹⁸ I en intervju i *Hufvudstadsbladet* efter blogginlägget, under rubriken ”Olyckligt kär i Finland”, bedyrar Thente att han förstår skillnaden mellan finlandssvenskar och sverigefinländare, framhåller egna finlandssvenska rötter vilka han säger sig vara stolt över, och anser vidare att ”den rikssvenska litteraturen borde känna mindervärdeskomplex” gentemot den finlandssvenska vilken ”så ofta gått före”.¹⁹ Blogginläggets raljerande med identitetsbegreppen får således förstås framför allt som skämtsamt hållet, men något sorglöst och lättsamt provokativt spel från Thentes sida tycks det ändå inte handla om. I intervjun håller han fast vid sin uppfattning om alltför snarstuckna finlandssvenskar, vilka han också passar på att både köns- och åldersbestämma.²⁰ I ett mejl till Merete Mazzarella – som offentliggjorde det på sin blogg där hon tidigare publicerat ett svar på Thentes ursprungliga inlägg – är tonen också hård:

Jag tänker inte läsa ditt inlägg, ity jag är så fruktansvärt trött på er korkade lilla lobbygrupp som gör den finländska och finlandssvenska litteraturen så mycket ont. Jag är led vid att förklara det uppenbara för människor jag en gång har respekterat. [...] Eftersom jag till skillnad från dig och dina likar känner mig ytterst obekvämt i ryggekliande och masturbativa grupperingar, ber jag att få [sic] förhand tacka nej till ytterligare brev i denna eller andra frågor.²¹

För att rätt förstå reaktionerna från finlandssvenskt håll på det ursprungliga blogginlägget måste man emellertid se detta i en större kontext, något Thente verkar gå bet på. Han må själv besitta kunskaper om det svenska i Finland och om finlandssvensk litteratur, men tycks samtidigt omedveten om att raljerandet starkt speglar den okunskap och överlägsna nonchalans många finlandssvenskar upplever sig möta i Sverige. Den vedertagna uppfattningen att många sverigesvenskar saknar kunskap om och intresse för Finland och landets svenskspråkiga minoritet, bekräftas även av forskningen.²² Det existerar också en mängd vittnesmål som ur personliga perspektiv beskriver, gestaltar och tematiserar det finlandssvenska mötet med det sverigesvenska och de känslor som okunskapen om det finlandssvenska ger upphov till.²³ Naturligt nog kommer en stor del av sådana vittnesbörd från finlandssvenskar som är bosatta i Sverige; den upplevda okunskapen hos sverigesvenskarna gör att den finlandssvenska identiteten hos emigranterna ofta förstärks i Sverige.²⁴ De senaste åren har flera böcker utgivits på temat, där finlandssvenskar bosatta i Sverige berättar om hur de upplever tillvaron i exil.²⁵

En av de flitigaste vittnesbärarna är alltså författaren Lars Sund (f. 1953), uppvuxen i Jakobstad i svenska Österbotten men bosatt i Uppsala sedan 1979. Vid flera tillfällen – bland annat i två av de nyssnämnda publikationerna – har Sund åskådliggjort hur han som finlandssvensk i Sverige många gånger har ställts inför den sverigesvenska okunskapen, och vad den kan få för konsekvenser. I essän ”Den svenska brytningen” (2012) berättar han om när han som nyinflyttad i Sverige fick *Invandartidningen på lättläst svenska* hem i brevlådan varannan vecka. Som svensktalande författare och medarbetare på *Upsala Nya Tidning* ansåg Sund att det var en ”överloppsgärning” att skicka tidningen till honom, och ringde därför dåvarande Statens invandrarverk:

Svaret från tjänstemannen [...] måtte ha fått rimfrost att bildas på telefonledningarna hela vägen från Norrköping till Uppsala. Det avgavs på lättläst svenska för att jag verkligen skulle förstå.

”Detta är *Sverige*. Här registrerar vi inte *språk-till-hörighet*.”

Minnet av hennes nedlåtande tonfall får mig fortfarande, efter 30 år, att krypa ihop där jag sitter och skriver detta.²⁶

I en intervju med Camilla Berggren i hennes bok *Hemifrån hem* (2007) menar Sund att okunskapen om språkförhållandena i Finland lever kvar: ”Fortfarande tror majo-

riteten av svenskarna på myten ett språk, en nation, ett folk också för Finlands del."²⁷ I antologin *Så bra svenska du talar!* (2009) utvecklar han vad den felaktiga föreställningen innebär:

Att det i Sveriges östra grannland skulle finnas en minoritet som talar svenska men känner sig som fullvärdiga finländare är en tanke som aldrig har fått fäste i svenskarnas kollektiva medvetande. Inte heller känner många i Sverige till att svenskan länge var det näst största invandrarspråket i Sverige efter finskan. Den omedelbara följden av detta trista missförstånd [...] är att finlandssvenskar som utvandrar till Sverige automatiskt fråntas sin finlandssvenskhet: de blir officiellt och inofficiellt klassade som finnar [...].

De flesta finlandssvenskar i Sverige har säkert någon gång fått "beröm" för att de lyckats lära sig så god svenska, men för säkerhets skull åtföljs lovorden gärna av tillägget: "Men din brytning hörs fortfarande" [...] eller något dylikt. Alla finlandssvenskar som vistats någon tid i Sverige kan nog berätta historier om missförstånd, dumma frågor och häpna miner när man ger sig i kast med det stört omöjliga företaget att inför svenskar försöka reda ut språkförhållandena i Finland [...].²⁸

Anekdoten om *Invandrartidningen* skildras med glimten i ögat; likaså är det fiktiva avhandlingsförordet i antologin – vilket framställer det svenska samhället som beundransvärt men en aning självgott och sverigesvenskarna som ställvis smått imbecilla cykloper – skrivet med en kärleksfull hand och en stor portion humor. Inte desto mindre märks i texterna ett uppriktigt allvar; en avsikt att uppmärksamma och belysa finlandssvenskheten och problematisera okunskapen om den i Sverige. Sund återkommer till hur den talade finlandssvenskan "ständigt och jämt påtalas", och vittnar om hur välmenande men okunniga kommentarer – som omtalas i citatet ovan – kan fungera förminskande, rentav identitetsberövande, när han exemplifierar med hur konferencieren vid ett publikt författarsamtal presenterade honom genom att påtala hans "distinkta 'brytning'".²⁹ Hur gör man "för att 'bryta' på sitt eget modersmål?" frågar sig Sund indignerat och fortsätter: "När man säger så påstår man ju att talaren inte behärskar språket fullständigt."³⁰ Och vidare:

[M]odersmålet är en hörnpelare i varje människas identitet. Genom språket identifierar vi oss, språket ger oss grupptillhörighet, gör oss till svenskar, finnar, finlandssvenskar. Svenska språket är också mitt huvudsakliga arbetsredskap. Att frånta en människa rätten till hennes språk är ett övergrepp. Nej, jag uppskattar *inte* att få beröm för att jag talar så bra svenska. En svensk skulle aldrig hitta på att berömma en annan svensk för hennes goda språk.³¹

Rätten till sitt eget språk, som Sund talar om, handlar också om att kunna nyttja ett finlandssvenskt språkbruk som tillåts avvika från den standardiserade sverigesvenskan, med särdrag som finlandismer, dialektala uttryck och inskott på finska:

Finlandssvenskar har varit benägna att skämmas över sitt språk, finlandismer har ansetts som något fult. Men jag är förtjust i blandningen av språkipulser, ordglädjen i det dialektala, känslan för det drastiska. Dessutom har detta att jag bott i Sverige sedan slutet av 70-talet gjort mig ännu mer medveten om språksituationen. Jag försöker slå vakt om min finlandssvenska intonation.³²

Sverigesvenska litteraturrecensenters okunnighet om och bristande lyhördhet för finlandssvenska särdrag kan upplevas som ett berövande av denna rättighet. Efter att *Expressens* recensent i en i övrigt positiv recension av Solveig von Schoultz novellsamling *Nästa dag* (1991) ondgjort sig över vissa språkliga uttryck – ”Men vad är väl skvären? Och vad betyder kvinka och flyste? Inte säger vi tent och uni eller ’Kanske det går om’? här borde förlaget ha ingripit för att göra rättvisa åt von Schoultz språk. Hon förtjänar det.”³³ – opponerade sig Lars Sund och försvarade sin författarkollega och finlandisernas *raison d’être* i den finlandssvenska skönlitteraturen:

Tänk om rikssvenska recensenter kunde unna finlandssvenska författare deras finlandismer! Nu senast är det Pia Zandelin som tar Solveig von Schoultz i örat [...] för uttryck som skvär (liten park), tent (tenta), Uni (Helsingfors universitet) och kvinka (gnälla). Genom att inte någonstans i sin recension nämna det faktum att Solveig von Schoultz är finlandssvensk framställer Zandelin fullt gångbara finlandssvenska uttryck som språkliga anomalier.

Men finlandssvenskan är en av det svenska språkets regionala varianter, fullt jämförbar med västsvenska eller norrländska.

Inte skulle det väl numera falla en recensent in att gnälla över Sara Lidmans eller Torgny Lindgrens dialektala vändningar och begära att förlaget ingrep för att göra ”rättvisa åt dessa författares språk”?³⁴

Här positionerar Sund sig tydligt i förhållande till ”det sverigesvenska förlagsargumentet”. Argumentet stipulerar, menar af Hällström-Reijonen, att ”finlandssvensk skönlitteratur måste vara skriven på en korrekt svenska utan finlandssvenska särdrag för att godtas i Sverige”, och bygger således bland annat på ”en rädsla för sverigesvenska läsares irritation över finlandssvenska särdrag i språket”.³⁵ Argumentet har, som af Hällström-Reijonen visar, brukats i anknytning till den finlandssvenska litteraturen från andra hälften av 1800-talet fram till i dag. Men dess relevans är inte oomtvistad. af Hällström-Reijonen delar in debattörerna i tre grupper: *konformisterna* – argumentets förespråkare – som har utgjort den dominerande gruppen; de *offensiva*, som vunnit mark från 1900-talets senare hälft och tvärtom anser att finlandssvenska författare ”bör påtvinga läsarna i Sverige språkliga egenheter som bara används i Finland”; samt den mindre gruppen *isolationister* som anser att ”finlandssvenskarna [är] den primära läsarkretsen för finlandssvensk litteratur”.³⁶ Ovanstående inlägg av Sund omfamnar alltså den bärande tanken hos de offensiva debattörerna.

I sin nyligen publicerade essä ”En morgontrött finlandismsamlares bekännelser” (2015) återkommer Sund till den sverigesvenska okunskapen om finländska språkförhållanden, men redogör framför allt för sitt kärleksfulla (om än ställvis komplicerade) förhållande till finlandismerna.³⁷ Han beskriver hur den inom den finlandssvenska språkvården så inflytelserika Hugo Bergroths ande ”svävade [...] över modernmålslektionerna” under hans skoltid på 1960-talet och gjorde förhållandet till det finlandssvenska språkbruket och dialekterna ängsligt.³⁸ Som af Hällström-Reijonen framhåller utgör Bergroths hållning ”praktexemplet” på inställningen hos de konformistiska förespråkarna för det sverigesvenska förlagsargumentet.³⁹ I sin *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift* (första upplaga 1917), som under lång tid utgjorde rättesnöre för den finlandssvenska språkvården i kampen mot finlandismerna, menar Bergroth att man i Sverige betraktar finlandssvenska böcker som ”mer eller mindre onjutbara på grund av sitt språk” och att sverigesvenska förläggare därför avvisar en stor del av dem.⁴⁰ Bergroths lösning på den finlandssvenska litteraturens avsättningsproblem i Sverige är kort och gott att ”*författaren måste lära sig att skriva högsvenska*”.⁴¹ I sin essä beskriver Sund emellertid hur han, under intryck av de stora västerbottniska författarna, senare insåg att också hans finlandssvenska trots allt dög: ”Jag fick allt lära mig att inte låta mig tystas av Hugo Bergroths ande!”⁴² Men flytten till Sverige gjorde också Sund tvungen att mera aktivt börja fundera på sitt finlandssvenska språkbruk:

Så länge jag bodde hemma i Svenskfinland behövde jag inte fundera så mycket på finlandismer, jag hade finlandssvenskan i öronen dagligdags och kunde utgå från att de som läste begrep vad jag skrev. Här i Sverige blir det genast mer problematiskt. [...] Jag blir ofta tvungen att tänka ett varv till: även om jag i första hand riktar mig till finlandssvenskar har jag ju också läsare i Sverige. Hur mycket ska jag anpassa min text till dem? Behöver jag släta ut det specifikt finlandssvenska i mitt språk? Stämmer det som man förr sa i Svenskfinland att rikssvenskar är allergiska mot finlandismer?⁴³

Får man tro Sund här ser han alltså finlandssvenskarna som sin viktigaste publik, något han också tydligt poängterar senare i samma text.⁴⁴ Inte desto mindre utgör de sverigesvenska läsarnas språkliga förståelse och acceptans, som citatet visar, viktiga faktorer i Sunds skrivande. Balansgången mellan att språkligt gestalta en finlandssvensk språkmiljö så att det *låter* autentiskt – ”[l]itterärt språk är alltid modifierat” poängteras det – utan att samtidigt äventyra begripligheten är alltid en utmaning, menar Sund, och beskriver hur han löste dilemmat i sin senaste roman:

Att avbryta berättelsen med förklaringar är alltid vanskligt, förklaringar och förtydliganden måste smygas in i texten och sen gäller det att smidigt försöka knyta an till hand-

lingen på nytt, utan att låtsas om avbrottet. I romanen *Tre systrar och en berättare* fick jag god hjälp av den tama kråkan som flaxar in i boken utan att jag egentligen hade tänkt mig det. [...] När berättaren sålunda använder ett dialektord eller lågspråkligt uttryck gör kråkan genast en anmärkning och kräver att han förklarar vad han menar.⁴⁵

Härnäst undersöker jag närmare vad relationen mellan berättaren och kråkan, informationen som delges den senare, samt hennes funktion i berättelsen, kan säga oss om romanens sätt tilltala olika adressater.

En sverigesvensk kråka?

Romanen *Tre systrar och en berättare* utspelar sig i ett efterkrigstida Finland, framför allt i (det icke namngivna) Jakobstad i svenska Österbotten. Tidsmässigt spänner berättelsen fram till 1968, och innehåller en del längre tillbakablickar, framför allt till åren kring Finlands självständighetsförklaring (1917) och inbördeskriget (1918), men också till tiden för vinter- och fortsättningskriget (1939–1940 respektive 1941–1944). Berättelsen bryter även några gånger den realistiska epikens lagar genom lekfulla utblickar in i framtiden. Som romanens titel antyder tar berättelsen avstamp med Tjechovs pjäs *Tre systrar*; i bokens inledning skall dramat sättas upp för första gången i stadens historia, hösten 1948. Ett plötsligt och oväntat dödsfall drabbar dock ensemblen strax före premiären, vilket gör att pjäsen ställs in. Tre unga kvinnors vägar har, i deras roller som pjäsens systrar, emellertid korsats och starka band har knutits dem emellan. Det är deras, jämte deras familjers och andra närståendes, fortsatta historia och respektive öden vi får följa genom romanen. Berättelsens spelplan utvidgas från Jakobstad och Österbotten: de individuella livsödena och den lokala historien tar plats i nationella (och delvis internationella) efterkrigshistoriska sammanhang, i denna (enligt presentationen på bokomslaget) ”den första delen av en trilogi om Finlands moderna historia”.⁴⁶

Minst sagt framträdande i romanen är också berättarjaget. Han uppger inte sitt namn, men vi får veta att han tjänstgör som banvakt vid järnvägen. Han är krigsinvalid – ”en karl med högra sidan av ansiktet vanställt av ärrvävnad och ett stelt, orörligt porslinsöga”, därtill med haltande gång på grund av en benprotes (19). Liksom i Sunds Siklax-trilogi (*Colorado Avenue* (1991), *Lanhandlerskans son* (1997) och *Eriks bok* (2003)) handlar det om en komplex berättartyp som spelar ett metafiktivt spel med fiktionens gränser; han skapar berättelsen och kommenterar den, han tappar kontrollen över romanpersonerna som emellanåt lever sina egna liv, han skriver in sig själv i fiktionen, bryter in och talar romanpersoner till rätta, styr framställningen men blir själv ställvis styrd av den.⁴⁷

Där den likaledes enögde krigs- och skaldekonstens gud Oden i den nordiska myto-

login har två korpar som kunskapare, tar berättaren i *Tre systrar och en berättare* – som framgått – hjälp av en kråka, vilken presenteras utförligt tidigt i boken (22 f.). Fågeln intar en roll som berättarens sällskap, rådgivare och, likt Hugin och Munin, flygande spejare och kunskapare. Det framgår emellertid snart att hon, kanske till skillnad från mytologins allkunniga korpar, är enspråkig:

Jag måste här inpassa att jag talar svenska med kråkan. När hon och jag först blev bekanta försökte jag tilltala henne på finska; jag utgick automatiskt från att Finlands kråkor förstod landets majoritetsspråk. Hon brydde sig emellertid inte om mig och vägrade ta länkorvsbiten jag höll fram åt henne. Först när jag slog över till svenska och sa ”varsågod” fick jag hennes uppmärksamhet. Det förhåller sig uppenbarligen så att kråkorna här i stan huvudsakligen är svensktalande i likhet med flertalet människor.

Och som ni kanske även märker niar jag kråkan och använder högsvenska när jag talar till henne, hon har nämligen gjort klart att hon ogillar dialekt. Jag tror att det är en mycket borgerligt sinnad kråka jag fått till vän. (23 f.)

Berättaren, som själv beskriver sig som tvåspråkig (31), uttrycker alltså förvåning över att kråkan inte behärskar finska. Men det är inte så konstigt, vill jag mena, att kråkans kunskaper i finska visar sig begränsade. Snarare än en finländsk kråka är hon nämligen att betrakta som en sverigesvensk sådan, som förrirat sig över Bottniska viken och landat i staden vid dess östra strand. Kråkan utgör, vilket också några recensenter i finlandssvensk press har påtalat (se nedan), en projektionsyta för en stor del av berättarens utvecklingar, förklaringar och förtydliganden som är ämnade den sverigesvenska läsaren. Jag ska framöver visa hur detta kan se ut och diskutera dess implikationer.

Men först vill jag kort titta närmare på vad berättarens tilltalsskick mer kan säga oss om kråkan som adressat. Det faktum att berättaren undviker dialekt och endast använder högsvenska samt niar en kråkfågel förefaller en smula besynnerligt och underdånigt; kråkan framställs här som språkmässigt auktoritär. Om vi drar oss till minnes att berättelsen i huvudsak utspelar sig under 1950- och 1960-talen, och att Hugo Bergroths auktoritära ande ännu under Lars Sunds skoltid på 1960-talet svävade över modersmålslektionerna, är det inte utan att den mot dialekt och lågspråk allergiske Bergroth själv i fjäderskrud träder fram för våra ögon. Jag återkommer till detta nedan.

Men berättarens underdånighet gentemot kråkan liknar också en undersåtes förhållningssätt till sin herre – eller kung. I slutet av romanen berättas det om kråkan att ”i likhet med Gustav II Adolf har hon med tiden blivit tämligen fet, om vi nu ska vara ärliga” (526). Att kråkan med sin tilltagande fyllighet liknas vid just Gustav II Adolf ter sig visserligen adekvat, då denne som bekant var omvittnat korpulent. Men denne regent bär också ett starkt symbolvärde och förknippas ofta med den svenska stormaktstiden, och historiskt har Gustaf II Adolf åtnjutit ett slags hjältestatus också i Finland. Symboliskt nog firas Svenska dagen i Svenskfinland, vars syfte när den infördes 1908

från början var – som Lena Marander-Eklund skriver – ”att ena den svenska befolkningen i Finland”, på Gustaf II Adolfs dödsdag den 6 november.⁴⁸

Kråkan kan alltså sägas symbolisera ett slags överhet, en firad kunglig representant från den svenska stormaktstiden. I förhållandet mellan den något undergivna berättaren och den högdragna kråkan tematiseras (och parodieras) ett slags ojämbördigt syskonförhållande som många gånger har gjorts gällande för relationen mellan finländare och sverigesvenskar, ett motiv som relateras i klara ordalag i romanen då Iris Kvarnström, en av bokens titelkaraktärer, stiftar bekantskap med en Åke Karlström från Jönköping:

Iris lade genast märke till en sak: hos Åke finns just ingenting av den underliga nedlåtenhet som en del rikssvenskar brukar visa när de kommer hit till Finland – det är som om de uppfattar oss finlandssvenskar som lite mindre *fullgoda* än sig själva och tycker att de kan bemöta oss som ett slags yngre syskon, med vänlig överlägsenhet. Bara för den sakens skull var Iris genast beredd att tycka om Åke. (396 f.)

Kråkans inställning till berättarens enkla och vanställda statstjänsteman präglas också ofta av en smått överlägsen nonchalans. När berättaren inspirerat rapporterar om Dramatiska föreningens planer på att sätta upp Tjechovs *Tre systrar* i staden är fågeln måttligt intresserad:

Kråkan var sysselsatt med att putsa högervingens större täckfjädrar. Hon avbröt sin toalett och betraktade mig med huvudet lätt på sned. [– – –] Hon gav mig en högdragen blick, burrade upp sig som en dammvippa, ruskade vätan ur fjäderdräkten. Bröstat hävdes, det såg nästan ut som om hon suckade. Jag förstod vinken. Hon visade tydligt att hon inte var särskilt hågad att i det skvalande regnet vidare dryfta Dramatiska föreningens planer med en enkel banvakt vid Statsjärnvägarna. (24 f.)

Genom berättarens utvikningar och förtydliganden riktade till kråkan framstår hon – den kunskapare hon förväntas vara till trots – emellertid också som en litet mindre vetande och navelskådande främmande fågel, med brist på förståelse och intresse för saker och förhållanden utanför hennes hembygd och blickfång. När berättaren ur lokaltidningen läser att ”Dramaten tänker sätta upp ett skådespel av ryska dramatikern Anton Tjechov i höst” (23) förklarar han – sarkastiskt – för kråkan: ”Med Dramaten åsyftar tidningen förstås ingalunda Kungliga Dramatiska Teatern i Stockholm utan vår egen Dramatiska förening här i stan, men det har ni säkert redan förstått [...]” (24) Förtydligandet är en uppenbar blinkning till sverigesvenska läsare – kanske i synnerhet stockholmsbaserade litteraturkritiker på de stora rikstäckande tidningarna – som direkt associerar benämningen med det vardagligt brukade namnet på den sverigesvenska nationalscenen.

Och på tal om nationalscener skildrar berättaren senare i romanen Iris Kvarnströms första tid i Helsingfors som teaterlev:

Då Iris först anlände till Helsingfors kunde hon [...] blott några ord finska. Hon påbörjade självstudier, och såg så många föreställningar hon bara hann och hade råd med på Kansallisteatteri – den finska nationalscenen, upplyser jag kråkan – och Helsingin Kaupunginteatteri, alltså Helsingfors Stadsteater. (448)

Upplysningarna riktas till den sverigesvenska läsaren lika mycket som till kråkan. Informationen torde vara onödig för de flesta finlandssvenska läsare då de (även sådana vars kunskaper i finska är bristfälliga) troligtvis känner igen de finska benämningarna på landets två största teaterscener.

Just på det här sättet menar Jonathan Culler att romaner med nationella teman ofta mer än till inhemska läsare vänder sig mot transnationella läsare, som från sin distans till det skildrade (nationella) stoffet är i behov av förklaringar och förtydliganden. Culler illustrerar hur detta kan ta sig uttryck bland annat i en genomgång av José Rizals roman *Noli me tangere*. Där berättas om seder och bruk i Manila ”with references that would not have been necessary for Manila readers, who don’t need to be told what things are called in their country or that someone is dressed like a Filipino or what every Filipino house must have”.⁴⁹ ”In fact”, framhåller Culler vidare, ”the mode of address [...] often suggests that the reader is not a Manileño but someone who needs to be told how things are done there – a stranger, even.”⁵⁰

I *Tre systrar och en berättare* är det alltså kråkan – och genom henne den sverigesvenska läsaren – som fungerar som den utomstående och i det nationella stoffet oinvidga främlingen i behov av upplysning och information. När berättaren ska till att relatera händelser i staden 1918 ser han sig således tvungen att först upplysa kråkan om de historiska sammanhangen:

Innan jag går till att berätta om det som skedde här i stan vårvintern 1918 måste vi hålla en historielektion med kråkan, ty hon besitter mycket svaga kunskaper om den konflikt som beroende av vars och ens politiska ståndpunkt här i Finland än kallas Frihetskriget – med versalt F! – och än inbördeskriget och ibland rent av klasskriget. (435)

Sedan följer några sidor där berättaren för att sätta händelserna i staden i sin historiska kontext rekapitulerar bakgrunden till inbördeskriget. Några gånger vänder han sig explicit till kråkan med tilläggsupplysningar: ”[...] alla medborgare, även kvinnorna, hade haft rätt att rösta i lantdagsvalen ända sedan 1906, förklarar jag för kråkan [...]” (436). Vidare:

Den sjätte december 1917 förklarade sig Finland självständigt.

Och jag berättar för kråkan: klockan elva på kvällen söndagen den 27 januari 1918 tändes en röd lykta i tornet till Folkets hus i Helsingfors till tecken på att revolutionen hade inletts; Kuusinens linje hade segrat. När morgonen grydde hade de röda intagit samtliga offentliga byggnader och utropat en upprorsregering som kallade sig Finlands folkkommisariat.

Den tidigare regeringen hade dock i god tid hunnit sätta sig i säkerhet i Österbotten. Med sig hade den sin nyutnämnda militära befälhavare, en före detta rysk general vid namn Karl Gustav Mannerheim. Man gjorde Vasa till provisorisk huvudstad och förberedde sig på att slå ner upproret i söder. Från och med nu existerade två Finland: ett rött och ett vitt. Kriget som har minst tre namn började. (437 f.)

Förvisso kan kanske också den finländska läsaren vara betjänt av en historisk rekapitulering av detta slag. Upplysningar som när allmän rösträtt infördes i Finland (storfurstendömet var först i Europa med att införa allmän och lika rösträtt för kvinnor och män) och datum för nationens självständighetsförklaring, får emellertid anses vara riktade främst till den oinvidde sverigesvenska läsaren.

Även vid tillfällena då kråkan inte direkt tilltalas berättas det om händelser och företeelser som torde vara bekanta för de flesta inhemska läsare, men som kan utgöra okänd kunskap för utomstående läsare. Så exempelvis när Iris för sin franska väninna visar upp stadens kyrkogård med de många hjältegravarna, och berättar om den enda bombningen av staden under kriget:

Iris väninna är fransyska. Iris kommer att förklara för henne att Finland saknar en motsvarighet till Triumfbågen i Paris; vi har ingen Frihetsgudinna som amerikanerna eller Nelsonstaty som engelsmännen. Det här är våra nationalmonument, säger Iris, de här små vita plattorna i gräset. De finns på alla kyrkogårdar, överallt i hela landet. Finska armén såg åtminstone till att soldater som stupade fördes tillbaka till sina hemorter och begravdes där, om det bara var görligt. [– – –]

”Staden bombades bara en gång under kriget”, säger hon. ”Det var på kvällen den tjugotredje februari 1944. Det var fastlagstisdag. Här i Finland är det tradition att barnen samlar ihop de bortkastade julgranarna och den kvällen tänder man överallt fastlagsbrasor. Det gjorde vi den gången också, fastän det var förbjudet – kriget pågick fortfarande och det var total mörkläggning.” (145 f.)

Här är det alltså, i kråkans ställe, Iris franska väninna som intar den utomståendes skepnad – ”someone who needs to be told how things are done there – a stranger even”, med Cullers bekanta ord – och som därmed får agera ställföreträdare för den sverigesvenska läsaren till vilken informationen i första hand riktas.

Det finns emellertid skäl att kort stanna upp och granska berättarens historiska ut-

sagor mer i detalj. Det faktum att inte bara det ena, utan båda Carl Gustaf Mannerheims förnamn är felstavade gör att det inte förefaller vara ett verk signerat tryckfelnisse. I stället ger Lars Sunds essä "Den heliga Mannerheim (i spetsbehå)" från 2008 i *Ny Tid* en belysande paratextuell förklaring. Som rubriken skvallrar om vill Sund problematisera den heliga mytbild som i Finland utgör ett slags pansarskydd kring Mannerheim: "Medan 1800-talets stormän har förbleknat ur historien och Urho Kekkonen är lovligt villebråd och rent av har beskyllts för att ha varit KGB-agent är Mannerheim helig, oantastbar."⁵¹ Sedd mot denna bakgrund tycks den dubbla felstavningen av marskalkens namn i romanen utgöra en i högsta grad medveten och spefull liten provokation, ett test av vakthållningen kring den oantastbare och ett betonande av fiktionsfrihet.

Som Jonathan Culler framhåller kan en viss geografisk distans till romanstoffet vara nödvändig för att en roman ska öppna sig som fiktion för läsaren; Culler påpekar om mottagandet av Mario Vargas Llosas *El Habrador* att inhemska peruanska läsare har haft svårt att läsa romanen som just en roman och i stället tenderar att läsa den som en politisk manifestation.⁵² I ett nordiskt sammanhang har Claus Elholm Andersen framhållit den geografiska distansens betydelse för hur Karl Ove Knausgårds mastodontroman *Min kamp* har lästs – medan kritiker och forskare i Norden till största delen har diskuterat det självbiografiska och förhållandet mellan verklighet och fiktion i verket har mottagandet i USA fokuserat romanens litterära, estetiska förtjänster.⁵³ Eneken Laanes har också, i kölvattnet av debatten i Estland kring Sofi Oksanens *Utrensning*, undersökt "how a transnational perspective affects the reading of the novel in the national context and vice versa".⁵⁴ Lars Sund visar i sin essä om Mannerheim-myten också medvetenhet om hur romaner på hemmaplan ibland kan läsas och uppfattas som historiska faktadokument, när han vidare berättar om hur han "halvt på skämt" beklagat "att de satiriska krigsskildringarna som ingår i romanen Eriks bok inte väckte den upprördhet [han] hade väntat – kriget, och i synnerhet fortsättningskriget, är ingenting man skämtar om i Finland".⁵⁵ Här refererar Sund mellan raderna till den uppståndelse och upprördhet som finländska krigsromaner tidigare har skapat på hemmaplan; översättaren Nils-Börje Stormbom har exempelvis påpekat angående det inhemska mottagandet av och den hetsiga debatt som följde Väinö Linnas *Okänd soldat* att det var "uppenbart att man i Finland haft det svårt för att inte säga omöjligt att betrakta romanen i huvudsak som konstverk och ta ställning till den som sådant".⁵⁶ I kölvattnet av den upprörda debatten kring de – av krigsveteraner och historiker – uppmärksammade faktafelen i Ulla-Lena Lundbergs krigsskildrande roman *Marsipansoldaten* (2001) gick Lars Sund i en annan text i *Ny tid* också i starkt försvar för sin kollega, och ifrågasatte den petimäteraktiga faktagranskningen och vakthållningen kring bilden av kriget i finländarnas kollektiva minne.⁵⁷ I ljuset av detta ger en kontroll av den histo-

rik Iris delger sin franska väninna vid hand att Lars Sund även här medvetet placerat in en liten faktoid. En blick i kalendern för 1944 visar att fastlagstisdagen inte inföll den 23 februari som Iris påstår, utan dagen innan. Det var egentligen den 22 februari som bomberna föll över bland annat Nykarleby, Kronoby och Jakobstad. Syftet förefaller alltså vara, liksom i Mannerheim-fallet, att hävda fiktionens rättigheter och okränkbarhet och att pröva uppmärksamheten och vakthållningen hos inhemska krigskännare och historiker. Härvidlag ter det sig också intressant att kort betrakta romanen utifrån de attribut som enligt Elisabeth Oxfeldt utmärker en nationalroman:

Med *nasjonalroman* mener jeg her den spesifikke formen for roman som søker å fortelle historien om et folk. Det er romaner som fungerer metonymisk og allegorisk, og ser det som sin oppgave å opplyse om hvem nasjonens folk er, hvilke befolkningsgrupper den inneholder, hvordan den er oppstått, hvordan den har utviklet seg, og hvordan den forholder seg til andre nasjoner. Det er romaner der enkeltindividenes historie utspiller seg på bakgrunn av den større historien, og den lille historien skal tolkes som fiksjon, mens den store historien skal tolkes som fakta. Det er romaner med et estetisk, politisk og pedagogisk innhold som går i dialog med historieskrivning [...].⁵⁸

Tre systrar och en berättare uppfyller flera av kriterierna – med sina utvikningar undervisar berättaren kråkan/fransyskan/den oinvigde läsaren och förtäljer om historiska skeenden, om nationens självständighetstillblivelse och dess krigstida och efterkrigstida utveckling. Samtidigt utmanas och destabiliseras läsningen som tolkar ”den stora historien” som fakta, genom den opålitliga berättarens spel med de historiska detaljerna och genom dennes sätt att humoristiskt och smått sarkastiskt tilltala adressaten. Mellan raderna står att läsa: det här är en fiktiv berättelse, en roman och ingen facklitterär historiebok.

När berättaren vänder sig till kråkan handlar det annars oftast om språkliga förtydliganden och upplysningar; han förklarar finlandismer och dialektala uttryck och översätter finska inslag till svenska:

Här måste jag för den i många stycken förvånansvärt obildade kråkan förklara innebörden av det finlandssvenska begreppet *firabla*: det innebär att man jobbar med privata saker på arbetet, halvt i smyg. När Elis passar på att skruva sin egen Moskvitch på Nygårds verkstad efter arbetstid, då firablar han. Det ska tilläggas att firablandet är utbredd i vår stad och allmänt accepterat. Även jag kan sägas firabla när jag skriver detta under tjänstetid. (284)

Emellanåt ropar en hes röst: *ampu tulee – palaa jo!* (skottet kommer – det brinner redan! översätter jag för kråkan) och strax därpå mullrar det till och marken skälver under fötterna. Pneumatiska borrar smattrar öronbedövande. En brummande och gnisslande hul-

lujussi (det är en grävmaskin, kråkan!) lyfter ännu en skopa lera och sten och lägger den på ett lastbilsflak. (297 f.)

Barnhemsföreståndarinnan och diakonissan Petell berömde mig för att jag var så duktig och hjälpte till med Valborg istället för att sparka fotboll och klättra i träd och skjuta efter trastar med gummiritisa (slangbella, översätter jag för kråkans räkning) och allt vad småpojkar håller på med.⁵⁹ (320)

I Helsingfors och Vasa må hon vara känd som Iris Kvarnström, men då hon kommer hem blir hon på nytt Iris Myllymäki från Skutnäs. Maskerna och kostymerna lämnar hon bakom sig, och hon sminkar av sig i både bokstavlig och bildlig bemärkelse. Och hon gör munnen bred så att hon kan räta ut tungan ordentligt ...

Kråkan nyper mig ampert med näbben i örsnibben och begär att få veta vad jag menar med det sista uttrycket, och jag förklarar för henne: när österbottningen rätar ut tungan talar han sitt modersmål, dialekten.

Iris har dialekten till reds, hon tar fram den i en blink, diftongerna och de säregna konsonantljuden som utmärker pedersöresvenskan låter fortfarande alldeles äkta i hennes mun. (341)

Kalles vaggja stod under de susande granarna på en avsides belägen skogsbacke som kallades Myllymäki. Namnet är missvisande, förklarar jag för kråkan, Myllymäki betyder Kvarnbacken på svenska, men här har veterligen aldrig funnits någon kvarn. (387)

Då fick han syn på några karlar som närmade sig utmed stranden. De var klädda i stövlar, vadmalsbyxor och mössor, några bar långa störor över axlarna. Kvickt kastade Kalle sig in i den täta växtligheten, spanade mellan bladen som en rävvalp, kunde se att karlarna inte märkt honom. De ställde upp ett par bräder mot änden på en trave rundvirke och började rulla ner stockar i vattnet. Kalle förstod att karlarna var propsjassar (timmerflottare på högsvenska, förklarar jag för kråkan). (423 f.)

Berättarens upplysningar till kråkan förefaller rikta sig framför allt till den sverigesvenska läsaren. Det ter sig rimligt, menar jag, att finlandssvenska läsare i allmänhet dels känner till och kan tyda finlandismerna och de dialektala uttrycken, dels behärskar åtminstone så mycket finska att de kan räkna ut betydelsen av de korta inskotten på finska utan översättningshjälp från berättaren. Däremot kan alltså den sverigesvenska läsaren behöva hjälp på traven. Lars Sund poängterar själv i ”En morgontrött finlandismsamlares bekännelser” att ”en av de viktigaste lärdomarna” hans skrivande har gett honom är att han ”alltid måste ha begripligheten i åtanke: läsaren får inte bli sittande och skrapa sig i huvudet framför ett ord hon inte begriper, då avbryts läsningens jämna flöde och den pakt som läsaren och författaren ingått så fort boken öppnas kan i värsta fall äventyras”.⁶⁰ Som Julia Tidigs framhåller är det emellertid viktigt att proble-

matisera den traditionella synen på läsaren och dennes förståelse i förhållande till flerspråkighet i litteraturen. ”Glossering” – förklaringar, översättningar eller kommentarer kring främmande uttryck i texten – kan förvisso säga ”något om hur texten förhåller sig till läsare med olika slags språkkunskaper, och huruvuda [sic] dess innehåll ’ska’ begripas i traditionell mening”, påpekar hon,⁶¹ men framhåller vidare att vi bör

lämna den idealiserade föreställningen om relationen författare–text–läsare i förenhetligande termer av sändare–budskap–mottagare därhän. [– – –] Den flerspråkiga texten vänder sig till olika läsare på olika sätt, men det betyder inte att den flerspråkiga läsaren utgör den ideala publiken och att enspråkiga läsare eller läsare som behärskar en del av textens språk enbart stängs ute. Om främmandegöring anses vara en väsentlig aspekt av vad litteratur kan åstadkomma – om litteratur alltså inte betraktas som förmedling av information om ett skildrat objekt – är dessa skenbart icke-ideala läsare i själva verket alldeles ypperliga måltavlor för flerspråkig text, eftersom möjligheten är stor att de reagerar på det främmande i textens språk.⁶²

Det är alltså inte avgörande om läsaren begriper precis allt. Ser man till vilka uttryck som åtföljs av glossering i exemplen ovan framgår det med tydlighet att det inte är fråga om någon för romanens handling betydelsediger eller avgörande information som måste förmedlas eller göras begriplig för den sverigesvenska läsaren. Det viktiga är inte vad de betyder, det viktiga är att de existerar i texten och synliggörs; glosseringen ger de redan i sig främmande språkliga inslagen ytterligare främmandegörande effekt som drar läsarens uppmärksamhet till sig. Glosseringen kastar också ljus på och kommenterar indirekt den bristande sverigesvenska lyhördheten och förståelsen för finlandssvenskt språkbruk som avviker från sverigesvenskt dito. Här tilltalas både den sverigesvenska och finlandssvenska läsaren, men återigen på olika sätt: den förstnämnda som eleven som behöver undervisas och uppmärksammas, den sistnämnda i ett ”vi” – ett vi som är bekant med både de språkliga uttrycken och med den sverigesvenska okunskapen och som således kan le åt dessa. Glosseringen, tillsammans med berättarens beskrivning av sin lyssnare som ”den i många stycken förvånansvärt obildade kråkan”, skapar för den invigde, inhemske läsaren just en sådan effekt som Culler menar att upplysningarna i *Noli me tangere* riktade till den utomstående läsaren genererar för de inhemska läsarna: ”While it could be argued that this [...] works to satirize for Manila readers [...], one can reply that it is by speaking anthropologically, as if to an outsider to whom these things need to be explained, the narrator achieves this effect.”⁶³ Det är emellertid inte enkom den i finlandismernas värld oinvigda sverigesvenska läsaren som utgör ”outsidern” här. Sättet på vilket berättaren medvetet opererar med de från sverigesvenskan avvikande inslagen utgör ett utmärkt exempel på hur han, för att tala med Trygve Söderling, ”*tvingar sitt språk på den litterära offentligheten* [...] med oav-

vislig auktoritet”.⁶⁴ Liksom Lars Sund – som vi sett – intar berättaren således en tydligt offensiv position i förhållande till det sverigesvenska förlagsargumentet. Sättet på vilket berättaren smått maliciöst för kråkans räkning översätter de dialektala och finska inslagen kan också ses som insinuanta kommentarer till argumentets förespråkare och en alltför nitisk finlandssvensk språkvård. Den mot finlandismer, dialekt och finska inslag allergiska kråkan utgör inte enkom ställföreträdare för den sverigesvenska läsaren; här syns – som också påpekats ovan – i fågeldräkt den likaledes allergiske Hugo Bergroth, vars mantra alltså stipulerar att finlandssvenska författare bör lära sig skriva högsvenska och undvika alla slags provinsialismer.

I *Tre systrar och en berättare* betonas tvärtom finlandismernas, dialekternas och de finska inslagens existensberättigande.

Finlandssvenska och sverigesvenska pressröster

Trygve Söderling har framhållit att *Tre systrar och en berättare* är ”en större grej för österbottniska läsare och (delvis) kritiker än för den sydfinländska publiken”.⁶⁵ Och större grej än för de rikstäckande stockholmstidningarna, kunde tilläggas. Trots att romanen är utgiven i Sverige av Norstedts (för finlandssvenska författare brukar delupplagor hos de stora förlagen borga för recensioner i de stora dagstidningarna) recenserades den varken i *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Aftonbladet* eller *Expressen*, ett öde som inte drabbat någon av Lars Sunds romaner sedan hans debutroman (*Natten är ännu ung*, 1975, ej utgiven i delupplaga i Sverige).⁶⁶ I övrigt recenserades *Tre systrar och en berättare* flitigt också i sverigesvensk press, och bemötandet här såväl som i finlandssvensk press kan betecknas som överlag positivt, även om tongångarna annorstädes inte riktigt når upp till samma lyriska höjder som frambringas i recensioner i de österbottniska tidningarna.

Här skall emellertid mottagandet i stort inte beaktas vidare; i stället riktas intresset mot hur recensenterna reagerade på och förhöll sig till faktorer i romanen som diskuterats ovan. Uppfattades romanens sätt att tilltala olika läsarkategorier av kritikerna? Hur förhöll man sig till berättarens kommentarer och förtydliganden, och hur tolkades kråkans roll i romanen? Hur bedömdes språkbruket med inslagen av finlandismer?

I finlandssvensk press uppfattade några recensenter kråkan som en projektyta för berättarens språkliga kommentarer ämnade för den sverigesvenska läsaren. I *Borgåbladet* (nuvarande Östra Nyland) ser Egil Green henne som ett behändigt redskap: ”Kråkan tjänstgör också som ett utmärkt verktyg när Sund mellan verserna gör finska och finlandssvenska uttryck begripliga för i språkliga krumelurer mindre initierade läsare.”⁶⁷ *Kyrkpressens* Erika Rönngård uppfattar kråkans roll på samma sätt: ”Kråkans funktion är att vara ögon där berättarens inte når fram och det är också för henne som

berättaren förklarar de ord och företeelser som kan låta främmande för en rikssvensk läsare.”⁶⁸

Svenska Yles Maria Wegelius är en av ytterst få recensenter i finlandssvensk media som visar upp en mera reserverad inställning till romanen. Här är det intressant nog bland annat kråkan som stör:

Men kanske är det bara jag som inte till fullo förmår uppskatta detta moderna grepp inom också romankonsten och dessutom är en petimäter när jag till och med undrar varför kråkan som flyger meddelanden till Berättaren skall behöva få österbottniskan översatt till högsvenska....? En österbottnisk kråka är väl österbottnisk... Men då förstås den föralldel sämre i Sverige.⁶⁹

I sin recension, publicerad i både *Vasabladet* och *Österbottens Tidning*, uppmärksammar Henrik Othman inte kråkan och hennes funktion, men kommenterar romanens språkbruk:

Lars Sund blygs inte det språk som talas på gator och torg i österbottniska och finlandssvenska Jakobstad. En trångsynt kritiker skulle rynka på näsan åt finlandismer – jag nöjer mig med att säga att det är modigt av Sund att inte tvångsanpassa sitt språk till en tilltänkt läsarskara i Sverige.⁷⁰

Till skillnad från Green, Rönngård och Wegelius, vilka ser en existerande språklig omtanke om de sverigesvenska läsarna i romanen, uppfattar alltså Othman intressant nog språkbruket som icke anpassat till sverigesvenska läsare.

I Sverige uppmärksammade flera recensenter romanens språkbruk med dess inslag av finlandismer, och samtliga av dem ställde sig uppenbart positiva till det. Så exempelvis Henrik Sahl Johansson i *Uppsala Nya Tidning*, som inleder sin recension med att kommentera den sverigesvenska okunskapen om det finlandssvenska:

För det första: att betrakta vår östra grannes historia ur ett finlandsvenskt [sic] perspektiv är en bra idé. Den svenskspråkiga delen av Finland känns språkgemenskapen till trots avlägsen för vissa av oss på den här sidan Bottenviken. Men det pågår en revision, inte minst genom romaner som Kjell Westös ”Hägring 38”, som i förra veckan tilldelades Nordiska rådets litteraturpris. [– – –]

Lyckat är också porträttet av tidsandan och det finlandssvenska [sic] språket, så vitt jag förstår autentiskt återgivet i dialogen. Man lär sig nya ord, finlandismer och uttryck som åtminstone undertecknad måste slå upp: håxa, prälla, härkas, firabla! Till slut framstår bygden, dialekten, som den verkliga huvudpersonen i ”Tre systrar och en berättare”.⁷¹

Cecilia Nelson i *Göteborgs-Posten* är också betagen av romanens språk: ”Om själva historien har sina knöligheter flödar språket desto mer obehindrat. Författaren släpper lös

en fantastisk ordkreativitet i mötet mellan den kärva österbottniskan och formellare finlandssvenska sociolekter. Det är så man kan bli rent upprymd.⁷² Även Kerstin Johansson ser, i sin recension publicerad i *Helsingborgs Dagblad*, *Landskrona Posten* och *Nordvästra Skånes Tidningar*, språket som centralt: ”Självt fäste jag mig särskilt vid romanens språk. Lars Sund har använt både finlandssvenska, finska och högsvenska, på ett mycket medvetet sätt, så man som läsare får en förståelse för språkfrågans betydelse i Finland.”⁷³ I *Sydsvenska Dagbladet* ställer sig också Oline Stig uppenbart beundrande till det finlandssvenska språkbruket. Sålunda inleder hon sin recension:

Min finlandssvenska väninna och jag brukar roa oss med att jämföra våra språk och jag är nästan alltid mer imponerad av hennes. Det är lätt att bli förälskad i finlandssvenskans lite gammalmodiga och ofta mer bildrika språk. Det blir jag också när jag läser Lars Sunds senaste roman, ”Tre systrar och en berättare”. Här ”skådar man på” istället för att titta på någon, när man är hungrig är man ”oäten” och svordomar som ”pisshuvud” och ”fittspik” viner i luften.⁷⁴

Stig anser överlag att det är ”en rik och fullödlig roman”, men hon stör sig också i vissa avseenden:

Det som kastar en skugga över läsoplevelsen är Berättarens perspektiv. Hans omständliga inflikningar och kommentarer, där han än förklarar, än tvivlar på händelseförloppet, är en dimension som snarare stör än tillför något (för att inte tala om den irriterande kråkan). Jag tror att han utan problem hade kunnat plockas bort.⁷⁵

Möjligen har denna antipati gjort att recensenten skummat igenom eller hoppat över partier som berättarens (ovan diskuterade) utförliga historiektion med kråkan om inbördeskriget 1918 och dess verkningar i staden. I centrum för tillbakablickarna står Iris fars (Skitu-Kalle) traumatiska barndomsupplevelser från denna tid, medan Stig i stället får det till att ”Iris far jagas av barndomsminnen av finska vinterkriget”.⁷⁶

I *Dala-Demokraten* menar Lena S. Karlsson att romanens språkbruk riskerar leda till besvär för sverigesvenska läsare: ”’Tre systrar och en berättare’ är en smittande och mustig berättelse, där vissa poänger kanske går den svenska läsekretsen förbi, här blandas friskt österbottnisk dialekt och högsvenska, det finska språket talas huvudsakligen av arbetare, språket är en klassfråga.”⁷⁷

Ingen av recensenterna i den sverigesvenska pressen framförde uppfattningen att kråkan fungerar som projektyta för berättarens språkliga upplysningar riktade mot de sverigesvenska läsarna. Man uppmärksammar således inte att den sverigesvenska läsaren är inskriven som adressat för förtydligandena, vilket sannolikt beror på att det sverigesvenska förlagsargumentet och hela diskursen kring detta är okänt område i Sverige. Att flera finlandssvenska recensenter däremot uppfattar kråkans funktion kan

förklaras med den bland finlandssvenskar vedertagna uppfattningen – som diskuterats ovan – att kännedomen om och förståelsen av finlandismer generellt sett är låg i Sverige, vilket också uppmärksammades i flera recensioner. Kråkan – som irriterade en recensent – uppfattades således, bland dem som kommenterade henne här, entydigt som ett verktyg för att underlätta begripligheten för sverigesvenska läsare. Berättarens språkliga förklaringar var tydligt riktade västerut, inte mot de inhemska läsarna. En annan recensent gav, som vi sett, däremot uppskattande uttryck för uppfattningen att författaren inte anpassat romanens språkbruk efter den sverigesvenska läsaren.

I Sverige uppmärksammades däremot det finlandssvenska språkbruket i romanen i något högre grad jämfört med vad som var fallet i den finlandssvenska pressen. Samtliga sverigesvenska recensenter som kommenterade detta uttryckte sitt gillande. Även om ett par kort berörde begriplighetsaspekten i anslutning till språkbruket uppgav ingen ha några problem med det och inga negativa åsikter uttrycktes kring detta. I anslutning till Tidigs resonemang ovan, tycks de sverigesvenska recensenterna utgöra ”ypperliga måltavlor” för romanens språkbruk med dess – för dem – främmande inslag. Åtminstone reagerade de oftare, tydligare och mera hänfört än sina finlandssvenska kollegor på inslagen av finlandismer. Det medvetna bruket i romanen av de från sverigesvenskan avvikande dragen och glosserigen av dessa, medverkar alltså till att fästa läsarens uppmärksamhet vid språkbruket, något som också avspeglas i främst de sverigesvenska recensenternas positiva kommentarer kring romanens språk.⁷⁸

De spefulla små historiska faktoiderna som finns utplacerade i romanen reagerade däremot ingen recensent på, vare sig i finlandssvensk eller i sverigesvensk press.

Några avslutande ord

Hur förhåller sig litterära verk till olika läsarkategorier som utifrån skilda geografiska, språkliga och kulturella utgångspunkter förväntas besitta olika mycket förhandskunskap om de förhållanden som gestaltas? Och på vilket sätt påverkar i sin tur de förväntade läsarna hur verket utformas? Beaktande den storleksmässigt begränsade svensk-språkiga hemmamarknaden, och de breda beröringsytorna med de omgivande litterära kretsloppen, kan sådana frågor sägas ha särskild aktualitet i anknytning till den finlandssvenska litteraturen. Att undersöka hur finlandssvenska författare förhåller sig till såväl sverigesvenska som finlandssvenska läsare och deras förväntade (o)kunskaper, hur eventuella hänsyn i dessa avseenden påverkar utformningen av de litterära verken, samt hur detta avspeglas i mottagandet, bidrar med ökad kunskap dels om den finlandssvenska litteraturens position och möjligheter i Sverige, dels om dess predikament i stort. Här har jag visat hur en dynamisk spänning och korsbelysning uppstår i dessa avseenden när det gäller Lars Sund och hans roman *Tre systrar och en berättare*.

I vidare perspektiv kan emellertid frågor som ovanstående i någon mån aktualiseras i anknytning till all realistiskt orienterad litteratur som skildrar specifika lokala eller nationella förhållanden, och som bär ambitionen att verka utanför sin egen, i dessa förhållanden insatta, hemmapublik – oavsett om ambitionen är att nå en större läsekrets på det egna språket eller att bli översatt, spridd och läst på det internationella fältet. Att undersöka sådana aspekter kan hjälpa oss att förstå till exempel hur en roman kan fungera över nations-, kultur- och språkgränser på den internationella marknaden, och få helt olika mottaganden i olika länder och kulturområden.

NOTER

- 1 Antologin *World Literature. A Reader*, red. Theo D’haen, César Domínguez & Mads Rosendahl Thomsen, London & New York 2013, samlar texter med teoretiska perspektiv på området, från t.ex. Johann Wolfgang von Goethe, Karl Marx, Friedrich Engels och Georg Brandes till centrala nutida företrädare som Franco Moretti, David Damrosch, Gayatri Chakravorty Spivak och Pascale Casanova. Några sentida nordiska exempel på forskning med transnationella och translingvistiska perspektiv är Elisabeth Oxfeldt, *Romanen, nasjonen og verden. Nordisk litteratur i et postnasjonalt perspektiv*, Oslo 2012; *Litteratur i gränssonen. Transnationella litteraturer i översättning ur ett nordiskt perspektiv*, red. Elisabeth Bladh & Christina Kullberg, Falun 2011; *Svensk litteratur som världslitteratur. En antologi* (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 20), red. Johan Svedjedal, Uppsala 2012.
- 2 Jfr Mia Österlund, Maria Lassén-Seger & Mia Franck, ”’Glokal’ litteraturhistoria. På väg mot en omvärdering av finlandssvensk barnlitteratur”, *Nordic Journal of ChildLit Aesthetics*, 2, 2011, s. 60–71, här: s. 63, <http://www.childlitaesthetics.net/index.php/blft/article/view/5843> (16.9.2015).
- 3 Charlotta af Hällström-Reijonen, ”Tavaststjerna i provinsialismernas snårskog. Det sverigesvenska förlagsargumentet i finlandssvensk språkvård”, *Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning* (ny följd), 17, 2007, s. 152–192.
- 4 Jfr af Hällström-Reijonen 2007, s. 154.
- 5 Vid sidan av af Hällström-Reijonen 2007, som tar upp inställningen hos några författare (dock inte Lars Sund) och även belyser några synpunkter i ämnet från sverigesvenskt håll, kan från språkvetenskapligt håll nämnas Ellen Bijvoet & Liesbet Vannyvels artiklar ”Två länder, två språk? Om förlagspolitik i fråga om pluricentrisk språkvariation”, i *Språkets gränser och gränslöshet. Då tankar, tal och traditioner möts*, red. Anju Saxena, Uppsala 2001, s. 81–89, och ”Låt stå! Eller ändra!”, *Språkbruk*, Tidskrift utgiven av Svenska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken, 2001:3, s. 3–7, som också undersöker inställningen till finlandismer hos sverigesvenska förlag. I sin avhandling diskuterar litteraturvetaren Julia Tidigs läsaren i anknytning till litterär flerspråkighet i finlandssvensk litteratur: Julia Tidigs, *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och*

- Elmer Diktonius prosa*, diss. Åbo 2014. Det sverigesvenska pressmottagandet av enskilda finlandssvenska romaner har belysts i några undersökningar: Pirkko Alhoniemi har i artikeln ”Christer Kihlman’s *Se upp Salige!* Verket, bakgrund och polemik”, *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 9, 1980:2–3, s. 136–149, diskuterat mottagandet av Christer Kihlman’s *Se upp Salige*, och under senare år har både Jan Dlsk, i konferensbidraget ”År 1976: Att göra upp...” Mottagande av Henrik Tikkanens *Brändövägen 8 Brändö. Tel 35 i Sverige*, Norlit 2011. Conference on Literature and Politics, Roskilde, <http://ruconf.ruc.dk/index.php/norlit/norlit2011/schedConf/presentations> (9.4.2015) och Johan Wrede i boken *Tikkanens blick. En essä om Henrik Tikkanens författarskap, livsöde och personlighet* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 765), Helsingfors & Stockholm 2012, undersökt pressmottagandet av Henrik Tikkanens *Brändövägen 8*. Ingen av dessa har emellertid berört recensenternas inställning till finlandssvenska särdrag eller språket överlag. Kurt Levlin har i *Den undanskymda litteraturen. En undersökning av den finlandssvenska skönlitteraturens ställning i Sverige*, otryckt magisteruppsats, Sociologiska institutionen, Umeå universitet 2003, undersökt hur finlandssvensk litteratur recenserats i Btj-häftena, och studerar där bland annat inställningen till finlandssvenskt språkbruk. Jag har i en tidigare artikel undersökt den finlandssvenska författaren Ulla-Lena Lundbergs förhållande till det sverigesvenska litterära fältet, hur hennes roman *Marsipansoldaten* riktar sig till sverigesvenska läsare samt romanens mottagande i pressen, utifrån liknande perspektiv som används i föreliggande uppsats. Se Tomi Riitamaa, ”... och något omisskännligt mumindalskt...” Det sverigesvenska förlagsargumentet, Ulla-Lena Lundbergs *Marsipansoldaten* och recensenternas syn på romanens språk”, *Avain – Finsk tidskrift för litteraturforskning*, 2015:2, s. 49–63.
- 6 af Hällström-Reijonen 2007.
- 7 Sund behandlar förvisso inte uttryckligen sitt författarskap eller *Tre systrar och en berättare* i mer än ett av inläggen, men vad som kan ses som paratextuellt betydelsefullt saknar egentliga gränser, som Genette poängterar: ”Everything a writer says or writes about his life, about the world around him, about the works of others, may have paratextual relevance [...]” (Gérard Genette, *Paratexts. Thresholds of Interpretation*, övers. Jane E. Lewin, Cambridge 1997, s. 346.)
- 8 Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, revised ed., London & New York 1991, s. 27.
- 9 Jonathan Culler, ”The Novel and the Nation”, i idem, *The Literary in Theory*, Stanford, Cal., 2007, s. 43–72, här: s. 57. Kapitlet har tidigare publicerats som: Jonathan Culler, ”Anderson and the Novel”, *Diacritics*, 29:4, Winter 1999, s. 20–39.
- 10 Se César Domínguez, ”World Literature and Cosmopolitanism”, i *The Routledge Companion to World Literature*, red. Theo D’haen, David Damrosch & Djelal Kadir, London 2012, s. 242–252, som bl.a. skriver (s. 242): “[...] what strikes me most is the fact that both critics – though they are well aware of the enunciative intricacies – seem confident about the possibility of singling out one kind of audience, whether national (for Anderson) or cosmopolitan (for Culler).”
- 11 Se nedan, samt Tidigs 2014, särskilt avsnittet ”Läsaren och förståelsen”, s. 99–105.

- 12 Jfr Tidigs 2014, s. 22 f.: ”Mottagandet, såsom det fångas upp i recensionerna, berättar om samtida litterära och språkliga normer [...]”
- 13 Trygve Söderling, ”Tre frågor om Tre systrar”, *Ny Tid* 14.11.2014, <http://www.nytid.fi/2014/11/tre-fragor-om-tre-systrar/> (9.4.2015). *Tre systrar och en berättare* utkom i finsk översättning på Schildts & Söderströms som *Kolme sisarta ja yksi kertoja* samtidigt som det svenska originalet 2014.
- 14 Jonas Thente, ”Problemet med Finland”, blogginlägg 8.3.2009, *Thentes bokblogg*, <http://blogg.dn.se/bokbloggen/2009/03/08/problemet-med-finland-2074/> (17.3.2015).
- 15 Thente 2009. Kursivt i original.
- 16 Sven-Erik Klinkmann, ”Jonas Thente och historien om det finlandssvenska”, *Finsk tidskrift* 2014:5, s. 25 f. Bland de protesterande nämner Klinkmann Michel Ekman, Trygve Söderling och Pia Ingström. Den senare skrev i en kolumn i *Hufvudstadsbladet* bland annat: ”Snälla rikssvenskar, postkolonialisera oss finlandssvenskar! Och finnarna och sverigefinländarna på köpet, tack. Märkesåret till ära. Den kluvna, famlande och mumlande, än rätt oförskämda och än sönderkramande attityd till oss som en del av er uppvisar, har att göra med den invecklade knöliga väv av föreställningar som vår gemensamma intima historia före 1809 efterlämnat.” (Pia Ingström, ”Postkolonialisera oss!”, *Hufvudstadsbladet* 19.4.2009.) Även Merete Mazzarella gick i svaromål på Thentes inlägg, och skrev i ett blogginlägg, ”Om Jonas Thente, finlandssvenskar och det politiskt korrekta”, *Dixikon.se* 4.4.2009, <http://www.dixikon.se/bloggarna/om-jonas-thente-finlandssvenskar-och-det-politiskt-korrekt/> (8.4.2015), bl.a.: ”Vad Thente inte vet – eller: nej, låt också mig vara ogenerad: skiter i – är att finlandssvenskarna som alla minoriteter (svarta, bögar, what have you) är känsliga, troligtvis överkänsliga, för hur de uppfattas av andra. Och visst är det intressant att han också skiter i vad finlandssvenskarna helst vill kallas? Jag föreställer mig att han skulle vara mycket mån om att inte tala om indianer. Det är troligt att han till och med skulle vara noga med att inte längre – som för bara några år sen – tala om Native Americans utan om First Nations – och därtill hålla reda på vilken First Nation det är fråga om i det specifika fallet. Det är kanske inte helt obegripligt att finlandssvenskar kan känna frustration över att det i Sverige är politiskt korrekt att göra sig lustig just över finlandssvensk identitetspolitik?”
- 17 Klinkmann 2014, s. 26.
- 18 Se t.ex. Jonas Thente, ”Helsingfors. Dubbla meningar om finnomenen”, *Dagens Nyheter* 20.3.2005; idem, ”Pratar inte med någon som inte läst Henry Parlands ’Sönder’”, blogginlägg 18.6.2014, *Thentes bokblogg*, <http://blogg.dn.se/bokbloggen/2014/06/18/pratar-inte-med-nagon-som-inte-last-henry-parlands-sonder/> (17.3.2015).
- 19 Annika Hällsten, ”Olyckligt kär i Finland”, intervju med Jonas Thente, *Hufvudstadsbladet* 19.4.2009.
- 20 ”Det känns som att det finns en lobby av arga 60-åriga tanter i Helsingfors som lusläser en i jakt på fel och sedan skickar elaka mejl som förgiftar atmosfären.” (Hällsten 2009.)
- 21 Merete Mazzarella, ”Thente igen”, blogginlägg på *Dixikon.se* 5.4.2009, <http://www.dixikon.se/bloggarna/thente-igen/> (8.4.2015).
- 22 Thorleif Pettersson & Sakari Nurmela konstaterar i deras forskningsrapport *Om olika sätt*

- att möta en stor elefant. *En jämförande studie av finländsk och svensk kultur*, Stockholm & Esbo 2009, s. 8, att ”finländarna har bättre kunskaper om Sverige än vad svenskarna har om Finland”. Charlotta Hedberg framhåller, i en sammanfattande artikel av sin doktorsavhandling, att sverigesvensk okunskap är något som ”nästan alla finlandssvenskar” upplever: ”Det är vanligt att [sverigesvenskar] har dålig kännedom både om Finland i allmänhet och om den finlandssvenska minoritetsgruppen i synnerhet.” (Charlotta Hedberg, ”Finlandssvenska ’ansikten’. Migrationskulturer och livsbanor”, i *Mellan majoriteter och minoriteter. Om migration, makt och mening* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 682:2), red. Marianne Junila & Charles Westin, Helsingfors 2006, s. 149–185, här: s. 175.
- 23 Bl.a. har Marianne Alopaeus vittnat om hur sverigesvenskar har svårt att ”uppfatta skillnaden mellan östsvensk dialekt och finsk brytning”, i *Drabbad av Sverige*, Stockholm 1983, s. 187. Merete Mazzarella har för sin del humoristiskt skildrat hur hon talat svenska med sverigesvenskar, men fått svar på engelska då motparten inte har förstått att de talar samma språk; se Mazzarella, *Linjer mellan stjärnor. Essäer om identitet*. Stockholm 2003, s. 116; idem, ”Jag talar faktiskt ert modersmål”, *Språkbruk*, 2012:3, s. 21–22. Ulla-Lena Lundberg har vid ett flertal tillfällen vittnat om hur okunskapen om svenskan i Finland skapar problem när finlandssvensk litteratur ska lanseras i Sverige; se Lundberg, ”Det litterära språket vid gränsen”, i *Gränser i nordisk litteratur/Borders in Nordic Literature*, IASS XXXVI 2006, Vol. 1, red. Clas Zilliacus, Heidi Grönstrand & Ulrika Gustafsson, Åbo 2008, s. 55–64; idem, ”Kontaktytor. Öppningstal, Litteraturdagarna i Mariehamn 15–17.3.2013”, *Nya Argus*, 2013:4, s. 115–117. Sociologen Kjell Herberts har belyst flera exempel ur den finlandssvenska skönlitteraturen som skildrar möten med sverigesvensk okunskap; se Herberts, ”Finlands svenskar – missförstådd minoritet?”, i *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt? Sjutton nordiska undersökningar*, red. Anders Linde-Laursen & Jan Olof Nilsson, utg. av Nordiska rådet, Köpenhamn 1991, s. 239–256, här: särskilt s. 247–250.
- 24 Hedberg 2006, s. 175; se också Herberts 1991, s. 248.
- 25 I den av Finlandssvenskarnas riksförbund i Sverige (FRIS) utgivna antologin *Värför för jag till Sverige? Finlandssvenskar berättar*, red. Pär Kulla, Ragnvald Davidsson & Hans Boij, Stockholm 2006, finns fyrtiotre vittnesmål om livet i Sverige samlade. I *Hemifrån hem. Berättelser om ett utvidgat hemland*, Helsingfors 2007, intervjuar Camilla Berggren fjorton kända och mindre kända finlandssvenskar som flyttat till Sverige om deras upplevelser. I ”Så bra svenska du talar!” *En antologi om finlandssvenskars möten med Sverige*, Lelitha Verghese Gyllingberg, red., Helsingfors 2011, berättar fjorton skribenter om sina erfarenheter.
- 26 Lars Sund, ”Den svenska brytningen”, *Ny Tid* 23.9.2012, <http://www.nytid.fi/2012/09/den-svenska-brytningen/> (31.3.2015). Kursivt i original.
- 27 Berggren 2007, s. 98.
- 28 Lars Sund, ”Ur förordet till avhandlingen ’Trettio år i mellanmjölkens land’”, i Verghese Gyllingberg, red., 2011, s. 25–38, här: s. 31.
- 29 Sund 2012.

- 30 Sund 2012.
- 31 Sund 2012. Kursivt i original.
- 32 ”Överkänslig för språket. Eva Johansson intervjuar Lars Sund”, *Allt om Böcker*, 1997:3, s. 18–19, här: s. 19.
- 33 Pia Zandelin, ”Tätast när det skymmer”, *Expressen* 27.8.1991.
- 34 Lars Sund, ”Skvär och kvinka”, *Expressen* 30.8.1991.
- 35 af Hällström-Reijonen 2007, s. 155.
- 36 af Hällström-Reijonen 2007, s. 156; s. 165. Jfr också Trygve Söderling, ”Den fiktiva stadens fiktiva språk”, *Hufvudstadsbladet* 6.3.2005.
- 37 Lars Sund, ”En morgontrött finlandismsamlares bekännelser”, *Språkbruk*, Tidskrift utgiven av Svenska avdelningen vid Institutet för de inhemska språken, 2015:2, s. 10–15. Rubriken alluderar på förf:s *En morgontrött fågelskådares bekännelser. Dagboksblad maj–december*, Helsingfors 2010.
- 38 Sund 2015, s. 10.
- 39 af Hällström-Reijonen 2007, s. 159.
- 40 Hugo Bergroth, *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*, 2., rev. och tillökade uppl., Helsingfors 1928, s. 18.
- 41 Bergroth 1928, s. 20, kursivt i original.
- 42 Sund 2015, s. 12.
- 43 Sund 2015, s. 12.
- 44 Sund 2015, s. 15. Här frångår således Sund sin *offensiva* inställning och närmar sig ett *isolationistiskt* förhållningssätt till det sverigesvenska förlagsargumentet. Som af Hällström-Reijonen 2007, s. 156, också betonar ”säger det sig självt att de flesta debattörerna inte renodlat [är] konformister, offensiva eller isolationister”.
- 45 Sund 2015, s. 13 f.
- 46 Jag använder mig av Norstedts inbundna delupplaga: Lars Sund, *Tre systrar och en berättare*, Stockholm 2014. Hänvisningar till romanen sker hädanefter i parenteser i brödtexten.
- 47 Om berättarens roll och metafiktiva inslag i Lars Sunds Siklax-trilogi har skrivits flera artiklar; se Kristina Malmio, ”Att tala med de döda. Metafiktivitet och social energi i Lars Sunds *Eriks bok*”, i *Det öppna rummet. Festskrift till Merete Mazzarella*, red. Anna Biström et al, Helsingfors & Stockholm 2005, s. 277–287; idem, ”’Ut genom ett så litet hål mellan fiktion och verklighet’. Gränsöverskridningar och postmodernitet i Lars Sunds roman *Eriks bok*”, i *Gränser i nordisk litteratur*, IASS XXVI 2006, 1, red. Clas Zilliacus, Åbo 2008, s. 161–171. Se också Marita Hietasaaris artikelbaserade avhandling, *Totta, tarua vai narrin-peliä? Lars Sundin Siklax-trilogian (meta)fiktiivinen historiankirjoitus* (Acta Universitatis Ouluensis, B Humaniora 100, Humanistinen tiedekunta), diss. Oulu 2011.
- 48 Lena Marander-Eklund, ”Svenska dagen – finlandssvenskarnas etniska symbol?”, i *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt? Sjutton nordiska undersökningar*, red. Anders Linde-Laursen & Jan-Olof Nilsson, Köpenhamn 1991, s. 227–238, här: s. 227.
- 49 Culler 2007, s. 58.
- 50 Culler 2007, s. 57.

- 51 I sin text tar Sund avstamp i den högljudda kritik från krigsveteraner och historiker som Katariina Lillqvists animerade dockfilm *Uralin perhonen* (Fjärilen från Ural) fick redan innan den haft premiär. Kritiken bottnade i det faktum att Mannerheim i filmen skildras som homosexuell och iförd spetsbehå. Sund ser upprördheten som ett uttryck för en cementserad och förlegad nationell självbild. Se Lars Sund, "Den heliga Mannerheim i spetsbehå", *Ny Tid* 13.3.2008.
- 52 Culler 2007, s. 66–67.
- 53 Claus Elholm Andersen, "På vakt skal man vere". *Om litterariteten i Karl Ove Knausgårds Min kamp* (Nordica Helsingiensia 39, Nordica, Humanistiska fakulteten vid Helsingfors universitet), diss. Helsingfors 2015, s. 12 och 35.
- 54 Eneken Laanes, "Sofi Oksanen's 'Purge' in Estonia", *Baltic Worlds*, 2012:2, s. 19–21, här: s. 19.
- 55 Lars Sund 2008.
- 56 Nils-Börje Stormbom, *Väinö Linna*, Helsingfors 1964, s. 142.
- 57 "Jag känner djupt med Ulla-Lena. Jag har själv försökt mig på den historiska romanen och vet av egen erfarenhet hur lätt de envisa troll som heter Faktafel kan bita sig fast i en text när de väl har lyckats smyga sig in där, och hur lätt man missar felen eftersom man så småningom blir blind för sin egen text och läser det man "vill" läsa. I mina egna böcker finns felaktigheter, detaljer som jag glömt att kontrollera eller missförstått. Det händer de flesta även om man gör sitt yttersta för att undvika det. [– – –] Det är ju också signifikativt att ingen av romanens kritiker tycks ha något att anföra mot själva gestaltningen. Man har helt och hållet hängt upp sig på faktafele. Det skulle man inte ha gjort om inte *Marsipansoldaten* handlat om just kriget. Och om inte romanen hade varit skriven av en kvinna, född efter kriget. Kritiken av *Marsipansoldaten* blir riktigt intressant när man försöker sätta in den i ett större sammanhang. Varför är det så viktigt att varje minsta detalj är korrekt i en skönlitterär skildring av Finlands krig 1939–45? Svar: därför att Finlands krig är så viktiga för vår självbild. [– – –] Att en skribent i landets största tidning besvärar sig med att gå genom historiska fakta i en roman, som dessutom är översatt från landets minoritetsspråk, är en signal om vilken betydelse kriget alltjämt tillmäts i det finländska kollektiva medvetandet. Ambitionen att fakta skall vara riktiga är förstås vällovlig. Skriver man historiska romaner vill man ha verklighetsbakgrunden så korrekt som möjligt. Ändå kan jag inte låta bli att förundras en smula över den energi som uppenbarligen lagts ned på granskningen av *Marsipansoldaten*. Jag tycker mig kunna ana ett slags behov av vakthållning. En sedan länge etablerad bild av Finlands krig existerar i vårt kollektiva medvetande. Den torde vara välkänd för oss alla: det lilla landet som med yttersta ansträngning och väldiga uppoffringar håller stånd mot en mångdubbelt starkare fiende. Denna berättelse är såväl heroisk som djupt tragisk och den saknar inte suggestionskraft. Mängden av ny krigslitteratur på bokhandelsdiskarna varje höst bär påtaglig vittnesbörd om att kriget alltjämt är levande i vårt medvetande. Ändå är det som om alla inte törs lita på att bilden av kriget står för sig själv. Då är det lätt att jaga faktafel i stället för att diskutera hur vårt kollektiva minne fungerar och vad vi försöker säga oss själva om historien." Lars Sund, "Marsipansoldater i det kollektiva minnet", *Ny Tid* 18.12.2001, <http://www.nytid.fi/2001/12/marsipansoldater-i-det-kollektiva-minnet/> (30.3.2015).

- 58 Oxfeldt 2012, s. 15.
- 59 Formen på efterleden av uttrycket ger upphov till fundering. Det finlandssvenska ordet för ”slangbåge” eller ”slangbella” är ”stritsa”, medan ”ritsa” är den finskspråkiga benämningen (se t.ex. Charlotta af Hällström-Reijonen & Mikael Reuter, *Finlandssvensk ordbok*, 4., rev. uppl., Helsingfors 2008, uppslagsord ”stritsa”, s. 160). Huruvida det här handlar om ett misstag från författarens sida, en lokal dialektvariant av ordet eller ytterligare en liten spefullhet från den opålitlige berättaren, här riktad till språkvårdarna, har jag svårt att utröna.
- 60 Sund 2015, s. 13.
- 61 Tidigs 2014, s. 59.
- 62 Tidigs 2014, s. 104.
- 63 Culler 2007, s. 58.
- 64 Söderling 2005, kursivt i original.
- 65 Söderling 2014.
- 66 Huruvida den uteblivna uppmärksamheten i de rikstäckande stockholmstidningarna kan ses som ett tecken på ett minskande intresse för finlandssvensk litteratur i sverigesvensk press är naturligtvis svårt att bedöma. Det kan ändå vara intressant att betrakta detta mot bakgrund av Merete Mazzarellas dystra profetia om den finlandssvenska litteraturens position i anslutning till de omtalade nedskärningarna på *Svenska Dagbladets* kulturredaktion 2012: ”För oss i den östra rikshalvan är den här utvecklingen särskilt bedrövlig [...]. Färre recensenter och färre bokrecensioner betyder att den finlandssvenska litteraturen trängs ut. Den finlandssvenska litteraturen sitter redan ytterst trångt i Sverige: det är som om den paradoxalt nog är både för annorlunda och för bekant.” (Mazzarella, ”Finlandssvensk litteratur i tidningskrisen”, blogginslag på *Dixikon.se* 13.11.2012, <http://www.dixikon.se/bloggarna/finlandssvensk-litteratur-i-tidningskrisen/> (7.4.2015).)
- 67 Egil Green, ”Lars Sund övertygar igen som driven epiker”, *Borgåbladet* 1.10.2014.
- 68 Erika Rönngård, ”Myllrande berättarglädje”, *Kyrkpressen*, 2014:41, s. 13, <http://www.kyrkpressen.fi/fileupl/KP1441Webb.pdf> (10.12.2015).
- 69 Maria Wegelius, ”Bestyrsam berättare krockar med mustig epik”, 30.9.2014, <http://svenska.yle.fi/artikel/2014/09/30/bestyrsam-berattare-krockar-med-mustig-epik> (7.4.2015).
- 70 Henrik Othman, ”Nu mutar Sund in Jakobstad”, *Vasabladet* 29.9.2014.
- 71 Henrik Sahl Johansson, ”Livsöden som hakar in i varandra”, *Uppsala Nya Tidning* 3.11.2014.
- 72 Cecilia Nelson, ”Lars Sund: Tre systrar och en berättare”, *Göteborgs-Posten* 14.11.2014.
- 73 Kerstin Johansson, ”Bakom ridån”, *Helsingborgs Dagblad* 5.11.2014.
- 74 Oline Stig, ”En rik roman med en skugga”, *Sydsvenska Dagbladet* 3.12.2014.
- 75 Stig 2014.
- 76 Stig 2014.
- 77 Lena S. Karlsson, ”Lars Sund bjuder på mustig historia”, *Dala-Demokraten* 17.12.2014.
- 78 Jfr Riitamaa 2015, där jag argumenterar för att liknande förhållanden aktualiseras i Ulla-Lena Lundbergs roman *Marsipansoldaten* och dess mottagande.

ABSTRACT

Tomi Riitamaa, Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies, University of Helsinki

A surprisingly illiterate crow. On Lars Sund's Novel *Tre systrar och en berättare*, and the Reader (Den "förvånansvärt obildade kråkan". Om Lars Sunds roman *Tre systrar och en berättare* och läsaren)

Using as paratexts some textual statements by the Finland-Swedish writer Lars Sund, where he e.g. emphasizes the *raison d'être* of Finlandisms in the Finland-Swedish literature, and discusses the supposed general lack in Sweden of awareness about the history of Finland, the Swedish-speaking minority in Finland and the inquiries accompanying its language varieties and its literature, I argue that this is immanently thematised in Sund's latest novel *Tre systrar och en berättare* ("Three Sisters and a Narrator"), in the way the novel's narrator seems to — mainly through a crow! — address the Swedish reader with information and explanation about e.g. historical events in Finland, and translations of Finlandisms, dialectic and finish expressions; information not necessary for the Finland-Swedish reader who already possesses this knowledge. Nevertheless, I show that also the Finland-Swedish reader is addressed at the same, mainly by how the novel's use of Finland-Swedish language variety evokes a community of familiarity and how the already familiar information works to thematise and satirize the Swedish addressee's lack of understanding and need of explanations, but partly also by small historical factoids planted by the narrator which test the well-informed reader's attention and tolerance. Accordingly, I show that critics in Sweden did acknowledge the language variety in the novel, with its elements of Finlandisms, Finland-Swedish dialect, and Finnish interference, and commented on it in a positive way, and that critics in Finland-Swedish newspapers did recognize the explanations through the crow as aimed for and addressed to the Swedish readers.

Keywords: Finland-Swedish literature, Lars Sund, *Tre systrar och en berättare*, Swedish critics